

PREDAVANJE 9.

ETIKA L.T.

- -Etička misao filozofije egzistencijalizma nastaje u kontekstu krize građanskog sveta (u 1848. god., preko I i II sv. rata i kasnije) i opšte nesigurnosti i besperspektivnosti. Razni oblici tzv. filozofija egzistencije*, se s obzirom na pitanje bitka dele na tri grupe: 1) filo. egzistencije u pravom smislu te reči (predstavnik Karl Jaspers), 2) egzistencijalna filo.(predstavnik: Martin Hajdeger) i 3) egzistencijalizam (predstavnik: Žan Pol Sartr).
- Karl Jaspers (1883-1969), poput Sorena Kierkegarda (1813-1855) (koji ističe da ljudsku egzistenciju karakteriše ispunjenost strepnjom, slobodom (jer čovek ima mogućnost izbora), grehom i očajanjem, a jedini oblik njihovog prevazilaženja je doživljavanje koje stvara potrebu za bogom), ističe da su „granične situacije“ egzistencije: borba, trpljenje, smrt, krivica, savest. Jaspers se nije posebno bavio etičkim pitanjima.

*Egzistencija (lat.existentia= opstanak neke stvari), za razliku od njene esencije (lat.= biti), tj. bitog suštinskog. Filozofija egzistencije zajednički naziv za oe filozofske struje koje se spolja (formalno) podudaraju po tome što pod egzistencijom ne podrazumevaju opstanak uopšte, već način bitka (centralnog pitanja filozofije, a koji je za razliku od bića, biti suštine, neograničen i „besadržajan“, tj. sve ali i ništa i osobeno ostvarenje ljudskog opstanka u njegovoj jednkokratosti, konačnosti, istoričnosti.

■ Martin Hajdeger (1889-1978) u delu „Biće i vreme“ nastoji da zasnjuje teoriju o biću*. Čovek je, po Hajdegeru ono biće koje u biću počinje i završava, a jedna od odlika čoveka je mogućnost postavljanja pitanja o smislu razumevanja sebe, sveta i svoje egzistencije (bivstvovanja) u njemu. Ovo bivstvovanje, po Hajdegeru, karakteriše briga, bojazan, teskoba. Teskoba pokazuje da čovek u ovom svetu nije zavičajan (trajan) već prolazan, a kraj je smrt. Odnos prema smrti, po Hajdegeru, može biti pravi (prihvatanje te činjenice kao sudbine) i nepravi (prikriivanje pred sobom neizbežnosti smrti). „Pravo bivstvovanje za smrt“ Hajdeger označava terminom „predusret“ (Vorlanfen). To je, po njemu, faktična sloboda za smrt. Bitna karakteristika čoveka, po Hajdegeru je odlučnost ili „gotovost da se primi stanje krivnje, grešnosti...“, kao i nešto što nam pripada i pre svakog konkretnog ogrešenja o drugog čoveka, o neko pravilo, neki ideal...“. (Prema: Pavićević, str. 378). Ideju o „iskonskom stanju krivnje“, prema tumačenju Pavićevića, Hajdeger „povezuje sa idejom negacije, ništenja koje je dato u svakom izboru: izabrati jedno, nužno znači ne izabrati drugo, koje takođe može biti vredno.“ (isti izvor).

*Biće (od glagola biti)- ono što „jeste“, sve ono o čemu se može reći da na neki način postoji, bilo idealno (npr. broj) ili realno (kamen, biljka, životinja, čovek, ljudska tvorevina, istorijska pojava i sl.); temeljni pojam metafizike i ontologije (grč. onto- prefiks u složenicama sa značenjem: biće, postojanje) tj. nauke o biću; podrazumeva suštastvo (esenciju) i spoljašnji izgled, pojavu suštastva u vidu činjenica (egzistencija).

- Najviši etički zaključak, kao implikacija Hajdegerove slike o čoveku, jeste „tragični herojski nihilizam“, tj. „svesno uviđanje i prihvatanje te ništavnosti čovekove egzistencije. (Pavićević). Na pitanje: Da li je ova Hajdegerova slika o čoveku potpuna?, mogu se dati različiti odgovori. Pavićević smatra da se na to pitanje ne bi mogao dati potvrđan odgovor, jer svrha bivstvovanja može biti usmerenost nečim esencijalnom, ostvarenju vrednosti kojima se individualna konačnost prevazilazi, a ne samo bivstvovanje za kraj.
- Žan Pol Sartr (1905-), francuski filozof (dela: Biće i ništavilo“ i „Kritika dijalektičnog uma“) i književnik, na sličan način kao Hajdeger određuje čoveka odn. egzistenciju, ali i sa određenim razlikama, koje prevazilaze predmet ovog studija. Sartr je inndeterminist* u shvatanju slobode, te u moralističkom smislu poziva čoveka na sopstvenu odgovornost, budući da sam bira ono šta je i šta treba da čini.

* Indeterminizam (lat.indeterminatus= neodređen)- teorija o apsolutnoj slobodi volje, prema kojoj čovek (ili bog) u svojim odlikama nije određen nikakvim motivima ni uzrocima, nego potpuno spontano odlučuje nezavisno od bilo kakvih unutrašnjih ili spoljašnjih faktora. Sartr, se po Pavićeviću (str.381), može smatrati apsolutnim ideterministom, jer je čovek, po njemu, apsolutno slobodan.

■ Čovek, dakle, po Sartru, konstituiše motive vlastite akcije. Kako ističe Pavićević (398), ovo Sartrovo gledište se može smatrati i kao apsolutnost čovekove odgovornosti. Pitanje slobode i odgovornosti postavlja se, po Sartru, s gledišta njegovih psiholoških mogućnosti i mere njegove zavisnosti od objektivnih uslova u fizičkom svetu, ali i njegovih odnosa prema društveno-moralnim normama. Za razliku od klasičnog idealizma i dijalektičkog materijalizma**, Sartr na pitanje: ima li u svetu normi i odgovarajućih vrednosti, nečeg objektivnog što može pružiti sigurnu osnovu u postupanju i odlučivanju, postoje li neki principi koje ne možemo a da ne priznamo kao obavezne makar ih u praksi i ne sprovedi, daje odrećan odgovor, jer smatra da su sve norme i suviše opšte i suviše prazne da bi čoveku mogle poslužiti kao siguran oslonac za akciju.

**Dijalektički materijalizam: od dijalektičan (grč. dialektikos= koji odgovara nauci o mišljenju; dovitljiv; doskočljiv) i dijalektika (grč. dialektike= veština razgovaranja)-filozofska definicija: nauka o kretanju mišljenja kroz protivrečnost, koje se kroz protivrečnosti, u toku mišljenja, ponovo ukidaju. Materijalizam (fr. materialis= filozofsko-teorijski: shvatanje koje smatra materiju kao jedinu supstanciju sveta i kao suštinu svih stvari, pa i psihičke pojave samo kao funkcije materije; Dijalektički materijalizam- marksistička filozofija-„nauka o najopštijim zakonima kretanja i razvitka prirode, ljudskog društva i mišljenja“ (Enels).

■ Stoga čovek, koji je u konkretnim situacijama stvarno napušten, bez oslonca, mora da sam potpuno slobodno bira i odlučuje. (Sartrov primer: mladog Francuza koji je u toku okupacije bio u dilemi da ode u Englesku i stupi u borbu za oslobođenje svoje zemlje ili ostati sa bolesnom majkom). Pošto nema nikakvog sigurnog oslonca u moralnim principima, čovek je prinuđen da pronade rešenje (čoveka u moralnom smislu) svakoj konkretnoj situaciji. Jedini kriterijum za ocenu valjanosti pritom, po Sartru, je formalan, a ne sadržajan, a jedina važna stvar je da se to pronalaženje „čini u ime slobode“ (Prema: Pavićević, str. 86). A birati se, u stvari mora, jer ne izabrati znači opet nešto izabrati. Čovek, dakle, po Sartru, ima slobodu biranja ali ne i nebiranja, jer je nebiranje izbor da se ne izabere. Otuda apsolutnost slobode. U kontekstu posmatranja slobode, po Sartru, je i stav da bi tolerancija prema drugome značila ograničenje čovekove slobode, pošto mu se time oduzela mogućnost da bude hrabar, i da mu se ograničava delanje. Međutim, kako ocenjuje Pavićević, trajna vrednost u etičkom smislu je Sartrov apel na ličnu odgovornost i na dužnost angažovanja. To gledište se „može okarakterisati kao moralistička kritika neaktivnosti, kukavičluka, licemerja i uspavanih savesti“. (Pavićević, str.398).

■ -Etičke konotacije i implikacija marksizma*.

■ Marksovo tretiranje morala se određuje kao humanistička etika zasnovana na istorijskom materijalizmu**. Marks je naročito u svojim ranim radovima (koji su objedinjeni u knjizi na hrvatsko-srpskom jeziku: Marks-Engels, Rani radovi, Zagreb, 1953, prevod S. Bošnjak), kao najvišu vrednost smatrao čoveka, za kog ističe da je sam svoj proizvod i da se pokazuje i održava i razvija pomoću svog rada, tj. da je kroz rad „čovek stvorio čoveka čovekom“. Stoga je za Marksa i rad vrednost po sebi. „Čovek je, dakle, suštinski kreativno biće, i mada zavisi od prirode, čiji je deo, i ne može poništiti njen determinizam, ipak je u stanju da ga svesnim radom okreće u svoju korist, pa tako, ukoliko razvija svoju radno-svesnu aktivnost kroz istoriju, sve više se osamostaljuje...“ (Pavićević, str. 404).

■ *Marksizam (nem. Marxismus)- filozofske, ekonomske i političke teorije Karla Marksa (1818-1883), nemačkog filozofa i sociologa. Filozofsko učenje Marksovo označava se kao dijalektički materijalizam. Marksistima se smatraju: Engels, Lenjin, Staljin, Tito, Mao Ce Dung, Fidel Kastro i dr.

■ **Istorijski materijalizam je materijalističko shvatanje istorije ili marksistička teorija „društvenog bića“, tj. materijalne proizvodnje društvenih odnosa, uz to im je i gledište na osnovne pokretačke snage i zakonitosti društvenog razvitka.

■ Korišćenje i preobraženje prirode, kroz rad, po Marks, čovek ne može izvoditi kao usamljena jedinka, već u određenim društvenim odnosima, koje stvaraju ljudi. Ti odnosi su, s jedne strane, služili oslobođenju čoveka i obezbeđenju njegove vlasti nad prirodom, a s druge su za posledicu imali porobljavanje većeg dela ljudi od strane manjine, što je dovelo do alijenacije (otuđenja), koje je višestruko (otuđenje: čoveka od čoveka i društva, otuđenje rada, fetišizam* robe i novca, političko otuđenje). Otudeenje je, po Marks, karakteristika svih dotadašnjih odnosa klasnih (eksploatatorskih) društava, pa i kapitalističkog u kom buržoaska klasa (kapitalisti) surovo eksploatišu proleterijat (radničku klasu). Pošto alijenacija znači neslobodu, to Marks, svojim filozofskim, naučnim i revolucionarnim delovanjem ulaže napor usmeren oslobađanju čoveka, odnosno stvaranju slobodnih ljudskih odnosa (Pavićević, str. 405).

■ *Fetišizam (fr. fetiche, port. feitico lat. feticicius= fetiš=- pravljen, veštački načinjen materijalni predmet za koji se veruje da u njemu prebiva duh ili svaka mrtva stvar kojoj se pripisuje neka čarobna snaga; nešto čemu je čovek preterano odan, što obožava, npr. amajlija)- obožavanje fetiša, tj. verovanje u čarobnu moć različitih predmeta u kojima, tobože stanuju dusi, demoni ili magične sile koje čovek može pridobiti za sebe. Fetišizam je forma najprimitivnije religije.

■ Marksizam moralni društveni odnos tretira kao determiniran društveno-ekonomskom konstelacijom i odnosima, te stoga klasno diferencirano društvo ne može imati jedinstvena etička shvatanja, jer je u datom društvenom sistemu dobro za one u vladajućim slojevima, a rđavo onima koji su potčinjeni (eksploatisani), kojima „dato društvo nije nikakvo utjelovljenje dobra“ (Predrag Vranicki: „Dijalektički i historijski materijalizam“, „Matica hrvatska“, Zagreb, 1962).

■ Kako ističe Fridrih Engels (1820-1895) u delu Anti-Diring, u klasnom društvu je i moral uvek bio klasni moral, on je ili opravdavao vlast i interese vladajuće klase, ili čim bi potlačenja klasa postala dovoljno jaka, predstavljao pobunu protiv te vlasti. Sledstveno tome, u kapitalističkom društvu, prema postavkama marksizma, postoji međusobna borba tzv. građanskog i socijalističkog morala. Građanski moral uopštava i odobrava postojeće društvene odnose, socijalistički ih ruši i bori se za nove društvene odnose i nova etička shvatanja. Najviši principi marksističkog morala su humanistički, a odnose se na: „dokidanje ekspoloatacije, dokidanje ugnjetavanja jednih grupa po drugima i oslobađanje čovjeka na svim područjima njegove egzistencije“ (Vranicki, str. 86).

- Pobjeda socijalističkih revolucija (u Rusiji, Jugoslaviji, jednom broju drugih zemalja centralne i istočne Evrope) formirane su države tzv. prelaznog perioda (socijalističke države) u kojima je proklamovana tzv. diktatura proleterijata*, koja izvorne moralne principe marksizma pretvorila u antihumanizam i totalitarizam.

4. Savremeni pogledi o odnosu prema životinjama i pravima životinja (Etika lovnog turizma, str. 73-86)

- -Novovekovna misao Rusoa, Bentama, Darvina, kasnije Kropotkina i nekih drugih mislilaca urodila je plodom već početkom XIX veka, kada (1822) u Engleskoj dolazi do usvajanja zakonskih normi čija je intencija zaštitila životilje (gde se, između ostalog, preti kaznom za loše postupanje prema, za poljoprivredu, namenjenim životinjama).

***Diktatura proleterijata** (lat.dictatura= zvanje i vlast diktatora, tj. lica sa neograničenom vlašću; neograničena vlast)- državni oblik vlasti radničke klase (proleterijata) koju ona uspostavlja da bi obezbedila ukidanje kapitalističke eksploatacije i kapitalizma i ustanovljenje komunističkog društva (bez klasa, gde važi princip: od svakog prema sposobnostima, svakome prema potrebama).

- Shvatanja ovih mislilaca predstavljala su osnovu za utemeljenje ideje o moralnom biocentrizmu*.
- Sa aspekta ovog predmeta značajno je da su ideje o zaštiti životinja doprinele da se u više evropskih zemalja u drugoj polovini XIX veka usvoje zakoni o lovu** koji su imali za cilj zaštitu i očuvanje populacije lovne divljači. Bitnija zaštita životinja, međutim, još dugo neće biti realizovana.
- -Ideje bicentrizma dobijaju na snazi tek u drugoj polovini XX v., a tome poseban doprinos daje filozof Piter Singer, utemeljivač moderne varijante utilitarizma-konkvencijalizam***.

*Biocentrizam (grč. bios= život, centrum= središte)- shvatanje po kome je život uopšte središte i krajnja svrha postojanja i razvoja sveta i najviša moralna vredost. Suprotno antropocentrizmu.

**U Kraljevini srbiji prvi Zakon o lovu donet je 16. jula 1898. godine.

***Konkvencijalizam polazi od premise da se moralna ispravnost jedne radnje određuje na osnovu posledica koje ona proizvodi, a ne na osnovu sredstava kojima se dati moralni ciljevi realizuju.

- Kritikujući specijski*zasnovan etički egalitarizam antropocentrizma, Singer se zalaže za proširenje jednakosti i na životinje, posebno na one vrste koje karakteriše „prag osetljivosti“, tj. sposobnost da osećaju bol, strah, patnju, radost odnosno sreću.
- Pritom se oslanja na rezultate zoopsiholoških istraživanja koja pokazuju da i neke ne-ljudske životinje izgledaju racionalne i samosvesne, tj. sposobne da sebe pojme kao distinkta (lat. odvojena, zasebna, različita) bića koja imaju prošlost i budućnost, te se protivi nanošenju bola istima. Međutim, krucijalna postavka konsekvencijalizma je da oduzimanje života koji, u celini uzet, ne bi bio prijatan, ne predstavlja direktno zlo. Singer ovu postavku, kad je primenjuje na životinje koriguje sledećom tezom: „Pa čak i da je životinja mogla ugodno da živi može se unekoliko braniti stav da nije učinjeno zlo ako bi, kao rezultat njenog ubistva, ova životinja mogla biti zamenjena drugom životinjom koja bi podjednako živela ugodan život.

***Specijski (lat. species= vrsna, vrsni)- odatle specizam- ekskluzivnost ili primarnost date vrste i njenih interesa.

■ Dakle, zlo koje je učinjeno jednom biću može da bude nadoknađeno korišću koju bi dobilo još nepostojeće biće. Ovaj stav se odnosi na životinje koje nisu samosvesna (osobena, poseduju svest o sebi, i time nezamenljiva) bića, koja su, po Singeru, potencijalno zamenljive. Ovo u okolnostima i pod uslovom, kada životinje vode ugodan život, kada je njihovo ubijanje bezbolno i kada ubistvo jedne životinje omogućava da se ona zameni drugom koja, inače, ne bi živela. Singer, u kasnijim eksplikacijama odnosno elaboracijama ovih postavki relativizuje ovaj stav ističući da izneti argumenti mogu važiti samo „u smislu primera za kritičko-moralno rasuđivanje“ (2000, str. 133-134), a da je u praktičnom postupanju ograničen, pa ističe da se ovom argumentacijom ne može pravdati ubijanje životinja. (Primer: patka koju je odstrelio lovac).

■ -Doprinos idejama konsekvencijalista pružila su (i podstakla ih) novija saznanja iz oblasti zoopsihologije, neurologije i genetike ukazivanjem na sličnosti životinja (posebno viših) i čoveka, koja su znatno veća nego što se ranije pretpostavljalo. To doprinosi širenju vrednosti moralnog biocentrizma i konstituisanju biocentrično zasnovane etike (bioetike), koja se zasniva na moralnim načelima dobrote, solidarnosti, poštovanja, pravednosti, jednakosti i dr., a koja ima za cilj stvaranje uslova za što veću blagodat svih živih bića, kao najviših etičkih vrednosti, i što je moguće manju meru njihovog stradanja i patnje.

■ Glavna aktivnost na ostvarivanju ovako definisanog cilja je zaštita životinja*, koja treba da se zasniva na sledećim deontološkim principima**: (1) dobročinstva i nezločinstva; (2) poštovanja integriteta životinja; (3) poštovanja jednakosti i pravičnosti među životinjama; (4) iverzibilnosti*** i (5) vrednovanja. (Detaljnije: u Etika lovnog turizma, str. 78-79). Na osnovu ovih principa zakonom su kodifikovana prava životinja (Etika lovnog turizma, str 80-86).

* „Zaštita životinja“ obuhvata „aktivnosti“(normativne i praktične) koje se preduzimaju da se spreči surovost prema životinjama, da se popravi humani tretman prema životinjama, da se smanji stres i napor životinja, da se stave pod kontrolu i monitoring eksperimentisanja, odnosno istraživanje sa životinjama“ (Pauanović, str.157).

**Deontološki (grč. deon, deontos= dužnost, logos=nauka)- Deontologija je deo etike- nauka o dužnostima. U Francuskoj se deontologija upotrebljava za oznaku profesionalnih dužnosti nekog zanimanja, npr. medicinska deontologija. Ovi principi prezentovani su u studiji: Vučković, M. i Radenković- Damjanović, B. (2002): Deontološki principi zaštite životinja (Naučni skup: „Etika u veterinarskoj medicini“; Organizatori skupa: Veterinarski fakultet, Beograd i Srpsko veterinarsko društvo, 19. XI 2002. God.)

***Iverzibilnost (lat.versatio= okretanje, obrtanje, menjanje promena; i = predmetak u složenicama sa značenjem ne)- nepromenljivost i sl. U ovom kontekstu to znači da postupak prema životinjama treba da je takav da se njegove posledice mogu ispraviti.